

Zoran R. JOVOVIĆ*, jovoviczoran70@gmail.com

DEMOKRATSKA TRANZICIJA U RUSIJI (SSSR)

ABSTRACT: *Transition, as one of the most popular sociological and political concepts of the day, means nothing but a transition from one state to another one, i.e. the transition from a non - democratic regime into a democratic one. Transition begins when individuals, who belong to the governing structure of the non-democratic regime - authoritarian, totalitarian and post-totalitarian - begin to correct their behavioral rules and act towards the development of all individual and collective rights and freedoms in the social system. By weakening and collapse of the non-democratic regime, a transition begins in order to achieve the construction of a political life that will, above all, be pluralistic. In this article, we explore the democratic transition in Russia (USSR). We are focused on exploring the position and role of political leaders and political elites in a transitional society, as well as their position and role in the new democratic society, as well as the actions of both in the direction of democratic consolidation.*

KEYWORDS: *Post-totalitarianism, democratic transition, political actors, democratic consolidation, Russia (USSR).*

Uvod

U ovom radu, u fokusu će biti istraživanje prelaza iz nedemokratskog političkog režima u demokratski i složenog procesa demokratske konsolidacije u Rusiji, kao i istraživanje položaja i uloge političkih lidera i političkih elita koji su participirali u tim složenim procesima. Među poznatim demokratskim tranzicijama, kao što su one u Južnoj Evropi, Centralnoj Evropi i Južnoj Americi, ruska je demokratska tranzicija jedna od najsloženijih, a jedan od razloga jeste što je otpočeta u jednoj zemlji (SSSR), a nastavila se

* Autor doktorand na Filozofskom fakultetu Univerziteta Crne Gore. The author is a doctoral candidate at the Faculty of Philosophy of the University of Montenegro.

i okončala u drugoj. Pored toga što je demokratska tranzicija u Rusiji jedna od najsloženijih, ona je, poput demokratskih tranzicija u Južnoj Americi jedna od najdužih. Otuda je Rusija imala tri demokratske tranzicije. „Ishod nijedne od ove tri tranzicije nije postignut sporazumima, već nametnut unilateralno, dva puta uz primjenu sile. Najzad, u Rusiji je pitanje *izbora institucija* igralo daleko veću ulogu i proizvelo veće posledice nego i u jednoj od poznatih tranzicija.”¹

Od posttotalitarizma do demokratije u Rusiji

Rusija je vjekovima bila dio Sveruske imperije ili, vrlo često se kaže Carske Rusije. Zadnjih godina ove imperije, počevši od 1903, a naročito nakon oktobra mjeseca 1905. godine dogodile „su se neke manje reforme kao što je izbor Dume (parlamenta).”² 1917. godine, u februaru mjesecu dogodila se velika promjena-carski sistem, iako u jeku svoje dominacije izuzetno kompleksan, srušen je i zamijenjen sa jednom slabom vladom koja nije puno trajala, iz razloga što su Vladimir Lenjin i boljševci iste godine (oktobar) uspjeli izvršiti državni udar i naravno preuzeli potpunu vlast. Oni su u januaru 1918. godine dozvolili održavanje izbora za Ustavotvornu skupštinu, ali kao i što se očekivalo, nijesu htjeli da prihvate rezultate izbora, iz razloga što im isti nijesu odgovarali (iako su dozvolili postojanje drugih političkih subjekata, to jest političkih stranaka, odlučili su se da ne budu trpepljivi prema njima). Dakle, težili su konstituisanju jednostranačkog diktatorskog sistema i u tome su uspjeli. 1922. godine nastao je „Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika” (skraćeno SSSR), a „politička moć postala je... centralizovana.”³

SSSR (Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika) nije više vodio računa o istoriji Rusije⁴, takođe nije ni postojala demokratska tradicija, što se kasnije negativno odrazilo i na sam proces demokratske tranzicije u ruskom društvu, prevashodno u smislu dužine trajanja tog kompleksnog procesa.

Demokratska tranzicija u Rusiji (SSSR– u) odvijala se sporo, dugo, a porijeklo iste jeste „centralni posttotalitarni režim, kako u smislu njegovih originalnih korijena koji su poticali iz lenjinizma i Oktobarske revoluci-

¹ S. Darmanović, *Demokratske tranzicije i konsolidacije u Južnoj i Istočnoj Evropi – osnovni modeli* (doktorska disertacija), Pravni fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002, str. 125.

² Dž. S. Drajzek, L. T. Holms, *Post komunistička demokratizacija: politički diskursi u trinaest zemalja*, Istraživačko-analitički centar, GIP Punta, Niš, 2003, str. 89.

³ *Op. cit.*, str. 89.

⁴ T. Cipek, *Ruske političke povijesti i Oktobarska revolucija* u: Politička misao: časopis za politologiju, Vol. 55, No. 3–2018, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta, Zagreb.

je, tako i zbog činjenice da je SSSR bio *centar imperije*, sastavljen od sličnih režima u Istočnoj Evropi.”⁵

Sredinom 1980–ih godina 20. vijeka Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika više nije mogao tako uspješno da funkcioniše kao ranije, počeli su da se pojavljuju diferencirani problemi. Promjene su bile sasvim nužne, a toga je bio svjestan i sam Mihail S. Gorbačov, vođa Sovjetskog Saveza, kao i svi saradnici koji su ga okruživali. S obzirom na to, promjene u SSSR-u nijesu inicirali neki spoljašnji činioци, već postojeći nedemokratski posttotalitarni režim. Mihail S. Gorbačov i oni koji su ga okruživali– njegovi saradnici prvo su počeli sa ekonomskim reformama (prestrojavanjem). Cilj je bio da se komandna (centralizovana) ekonomija, koja je bila neefikasna, statična i koja nije davala željene rezultate, zamijeni tržišnom (decentralizovanom) ekonomijom, koja je dinamična i koja će dati željene, dobre rezultate. Zatim se krenulo sa procesom liberalizacije, kojim se daje veća sloboda sredstvima javnog informisanja (televizija, radio i sl.), veća sloboda u svakodnevnoj konverzaciji između pojedinaca i grupa. (Samim tim, javnost će, to jest cijelo društvo znati, biti direktno informisano koji su to pojedinci i grupe, koje se protive programu prestrojavanja). Svakako da se procesom liberalizacije nakon toliko decenija postojanja stroge centralizovane vlasti nije moglo stvoriti građansko društvo, kao ono u razvijenim društvima (na primjer SAD). Jedan od razloga jeste to što je nedemokratski posttotalitarni režim esencijalno oblikovao život mnogih pojedinca, oblikovao je njihovo mišljenje, njihov pogled na svijet. Na kraju je Gorbačov (skupa sa svojim najbližim saradnicima) odlučio da u cilju „potpunije” promjene sistema „upotrebi izbore.”⁶ Znači, započeo je sa reformama u političkom sistemu.

S druge strane, postavlja se pitanje da li je on zaista podržavao reforme, i ako ih je podržavao u kojoj mjeri. Nadalje, ono što je nesumnjivo, ono što je sasvim jasno, jeste to da je on težio da ukloni staru vladajuću garnituru u Istočnoj Njemačkoj (prije svega Erika Honekera), Bugarskoj (Todora Hristova Živkova) i u Čehoslovačkoj (Miloša Jakeša), a zatim postavi novu, koja će mu odgovarati i koja će mu biti saveznik.⁷

Mihail S. Gorbačov pokušao je da izvrši modernizaciju Sovjetskog sistema, i da zemlju izvuče iz raznih poroka, kao što su alkoholizam, a naročito da suzbije generalni društveni problem - korupciju, koja je bila prisutna u svim sferama sistema. Gorbačov je bio sposoban da sa lakoćom uoči proble-

⁵ S. Darmanović, *Demokratske tranzicije i konsolidacije u Južnoj i Istočnoj Evropi – osnovni modeli* (doktorska disertacija), Pravni fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002, str. 125.

⁶ H. Linc, A. Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998, str. 464.

⁷ S. P. Hantington, *Treći talas: demokratizacija na izmaku dvadesetog veka*, Politička kultura, Zagreb, CID, Podgorica, 2004.

me i da iste pokuša riješiti. Takođe, umio je da donese prave zaključke. Sa procesom glasnosti i perestrojke dokazao je sposobnost za rješavanje društvenih problema, a ovi procesi posmatrani su kao jedna nova faza u cjelokupnoj Sovjetskoj politici.

Kao i u svim tranzicijskim društvima, i u slučaju SSSR-a postojali su oni pojedinci koji su, apsolutno, ponekad prikriveni težili stvarnim promjenama, izmjenama sistema („mekša struja” ili „režimski reformisti”) i oni (prije svega Yegor Ligachev, aktivni član Politbiroa CKKPSS) koji nijesu željeli esencijalne promjene („tvrđa struja” ili „režimski čvrstorukaši”). Njihova je „preferentna strategija bila produžetak režimskog kontinuiteta, uz prihvatanje neophodnih tehničkih promjena u funkcionisanju ekonomije. Njihova glavna slabost bio je nedostatak alternativnog lidera unutar partije, jer Ligachev to definitivno nije bio.”⁸ Mihail Sergejevič Gorbačov, kao generalni sekretar KPSS zalagao se za promjene, dobru funkcionalnost sistema i transformaciju KPSS (ali da ona zadrži glavnu ulogu u političkom procesu). Uglavnom, zalagao se za promjene, koje ne prevazilaze okvire liberalizacije. Mada, Linc i Stepan⁹ ističu da u „velikom delu sovjetske literature ima malo razlike između izraza ‘liberalizacija’ i ‘demokratizacija’, pa se oni često i izjednačavaju.” Unutar KPSS mnogi su bili na strani Mihaila S. Gorbačova, dok oni koji nijesu bili napustili su političku partiju. Pored ovih političkih aktera („mekše“ i „tvrđe“ struje), postojali su i pripadnici Demokratske opozicije (koji su željeli uspostavljanje demokratskog političkog sistema). Oni su podržavali Mihaila S. Gorbačova u pogledu njegovih zalaganja da se sistem mora izmijeniti. Među svim ovim političkim, unutrašnjim činiocima, Mihail S. Gorbačov je pokušao da ne bude ni na jednoj strani, ni na strani onih koji nijesu htjeli esencijalne promjene („tvrđa struja”), a ni na strani onih koji su se zalagali za promjenu sistema („mekša struja”). Zauzeo je politički položaj centra („umjerena struja”). Primjenjivao je „*tipičnu strategiju ‘liberalizatora’ – postepenih promjena kroz ustupke i jednim i drugima.*”¹⁰

I jedne i druge je vješto ubjeđivao da ne treba previše insistirati, to jest, ići u krajnost u pogledu njihovih „intencija,” već da trebaju biti umjereni. Svako pretjerivanje može uticati na pojavu neželjenih situacija, u kojima svaka strana može nešto izgubiti. Gorbačovim zauzimanjem položaja

⁸ S. Darmanović, *Demokratske tranzicije i konsolidacije u Južnoj i Istočnoj Evropi – osnovni modeli* (doktorska disertacija), Pravni fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002, str. 127.

⁹ H. Linc, A. Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998, str. 471.

¹⁰ S. Darmanović, *Demokratske tranzicije i konsolidacije u Južnoj i Istočnoj Evropi – osnovni modeli* (doktorska disertacija), Pravni fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002, str. 128.

centra (umjerena struja), uspjelo se mnogo, a najviše je dobio on, a istovremeno na kraju izgubio apsolutno sve! Pored prestrukturiranja u sferi ekonomije, djelimične liberalizacije uspjelo se sa organizovanjem izbora. Svakako da ti izbori nijesu mogli biti apsolutno slobodni, zbog nasljeđa, koje se prenosilo sa generacije na generaciju, tvrdog nedemokratskog (političkog) režima – (post)totalitarizma. Održavanjem polu-slobodnih izbora, jer za potpuno slobodne nije bilo „prostora“ nikako se nije moglo uticati na „integraciju“ SSSR-a, ali se mogao konstituisati KND (Kongres narodnih deputata). I to je, za početak, bilo dovoljno. Na izborima su participirali brojni slobodni kandidati (bilo je i dosta onih koji nijesu pripadali ni jednoj strani, ni onoj grupi koja ne želi promjene-„tvrđa struja“, ni onoj grupi koja ih želi –„mekša struja“). Time je omogućeno formiranje političkih grupa, saveza, blokova u samom KND (čine ih intelektualci, koji imaju diferencirane ciljeve), pa između ostalog i grupe „Interregionalna grupa deputata,“ koja je nastala inkorporiranjem pripadnika onih grupa – skupina koja je za promjene („mekša struja“) i ona koja nije za promjene („tvrđa struja“). 1990. godine nastala je i grupa (ili savez, blok) „Demokratska Rusija,“ koja će imati jednu od bitnijih uloga u procesu demokratske tranzicije u ruskom društvu.¹¹

Ova grupa (ili savez, blok) „uspjela je da organizuje dva velika skupa u Moskvi, a kandidati koje je ta organizacija podržala dobili su u Moskvi pedeset sedam od ukupno šezdeset pet mesta za ruski Kongres narodnih deputata. Posle izbora, Demokratska Rusija uspela je i da formira parlamentarni blok u Kongresu, ali njihov broj nije prelazio trideset procenata od ukupnog broja mesta. Iako je odigrala ključnu ulogu u podršci reformi, liberalizaciji i demokratizaciji, Demokratska Rusija je ostala više pokret nego politička stranka.“¹² Na čelu ovog parlamentarnog bloka bio je Boris Jeljcin. Ovaj budući moćni lider, nije htio da Demokratska Rusija postane politička stranka, ni ako postane, da bude njen lider. On je samo, možemo slobodno reći, iskoristio u smislu što je ona bila „kompaktnija“ i dominantnija u odnosu na druge grupe i kao takva dala mu je intenzivnu podršku, a s obzirom da će (kasnije) participirati na izborima ista (podrška) mu je bila sasvim neophodna, da bi osvojio vlast.

Godine 1990, u februaru mjesecu, Mihail S. Gorbačov „je na plenumu CKKPSS izdejstvovao nešto slično što je Adolfo Suares uradio u španskom Kortesu, da članovi ovog tijela podrže predlog da se izglasa ukidanje člana 6. tadašnjeg sovjetskog ustava koji je garantovao partiji monopol na državnu

¹¹ S. Darmanović, *Demokratske tranzicije i konsolidacije u Južnoj i Istočnoj Evropi – osnovni modeli* (doktorska disertacija), Pravni fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002 i H. Linc, A. Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998.

¹² H. Linc, A. Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998, str. 470.

vlast.¹³ Gorbačov je svojom politikom, a prevashodno svojim zauzimanjem položaja centra (ili „umjerene struje“), dok su sa jedne strane bili oni pojedinci koji su htjeli promjene, to jest „mekša struja“, a s druge strane pojedinci koji su htjeli da očuvaju postojeći posttotalitarni režim uz neke male, ali u esenciji nebitne promjene, („tvrđa struja“) skriveno, ali je vješto manipulirao i jednom i drugom. Cjelokupnu političku moć koncentriše u svoje ruke, tako što na svoju postojeću funkciju generalnog sekretara partije pridodaje još jednu bitnu funkciju – funkciju predsjednika najvišeg zakonodavnog organa SSSR-a – Vrhovnog sovjeta. Sve je postigao svojom „lucidnom“ politikom, ali s druge strane brojni su bili pojedinci, koji su se razočarali u njega, prevashodno, oni koji su se zalagali za apsolutne promjene – „mekša struja“. Jedan od njih bio je i Boris Jeljcin, koji je bio potpuno razočaran. Kasnije, organizovao je političku kampanju, učestvovao na predsjedničkim izborima i, naravno, pobijedio – postao je predsjednik Rusije.¹⁴ Na „osnivačkim“ predsjedničkim izborima (jun 1991. godine), na kojima je izašlo 79,51 posto birača „samostalni“ kandidat Boris Jeljcin uspio je dobiti 58,57 posto glasova. Drugoplasirani je kandidat KPSS Nikolaj Rižkov. Dobio je 17,21 posto glasova. Trećeplasirani, Vladimir V. Žirinovski (ispred LDP) dobio je svega 7,98 posto glasova itd.¹⁵

Pripadnici „tvrđe struje“ bili su, kao i ostali izuzetno nezadovoljni postojećim stanjem, prevashodno Gorbačoovom politikom, tako da su avgusta iste godine (1991.), bili čvrsti u namjeri da izvrše državni udar, naravno, pokušali su, ali nijesu uspjeli. Očigledno je da je politika Mihaila Gorbačova bila nejasna iz razloga što je on istinski „bio naklonjen punoj demokratizaciji istočnoevropskih zemalja i potpunom prestanku sovjetskog uticaja u njima. To je, međutim, ono do čega je dovela njegova politička delatnost,¹⁶ dok s druge strane, dovela je i do toga da se svi okrenu protiv njega.

Ukupna politička situacija, koja je u esenciji definisala svaki aspekt života u SSSR-u, veoma brzo počela je da se mijenja,¹⁷ tako da je 1991. godine (pokušaj državnog udara - puča) prestao da egzistira čuveni Sovjetski Savez, a rusko društvo, kao jedno od više njih, koji su pripadali Sovjetskom Savezu bilo je njegov direktni nasljednik. Transfer vlasti se dogodio i ruska vlada je preuzela vlast, pri čemu je ista birana po starom sovjetskom modelu.

¹³ S. Darmanović, *Demokratske tranzicije i konsolidacije u Južnoj i Istočnoj Evropi – osnovni modeli* (doktorska disertacija), Pravni fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002, str. 128.

¹⁴ *Op. cit.*, str. 128.

¹⁵ A. Milardović, *Političke stranke u doba tranzicije i globalizacije*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2006.

¹⁶ S. P. Huntington, *Treći talas: demokratizacija na izmaku dvadesetog veka*, Politička kultura, Zagreb, CID, Podgorica, 2004, str. 83.

¹⁷ A. Likpek, *Tranzicija u Rusiji: promene i izazovi* u: *Tranzicija*, Vol 14, No. 29 –2012.

Pored vlade, vlast je prenijeta i na kabinet Borisa Jeljcina. On je imao ključnu ulogu u otporu „tvrdoj struji”, pri pokušaju avgustovskog državnog udara. Tako je 1991. odlučno počela tranzicija Rusije ka postkomunizmu. Iako je proces započeo pod Gorbačovim sa ekonomskim i političkim reformama (perestrojka, demokratizacija i glasnost) na kraju se upetljao u sovjetski sistem. Povrh toga, državni udar iz avgusta 1991. je potvrdio neprekidnu prisutnost „tvrde struje” komunista koji su želeli promenu pravca gorbačovljevih reformi. Iako progresivne, ove reforme su uključene u sistem uz pomoć nekoliko sigurnosnih faktora čija je uloga bila da spreči kretanje ka staljinističkoj ili brežnjevskoj političkoj ekonomiji.¹⁸

Pokušajem državnog udara od strane „tvrde struje“ – „režimskih čvrstorukaša“ okončana je prva demokratska tranzicija u ruskom društvu. Usredsredimo se sada na drugu demokratsku tranziciju. Period nakon 1991. godine, opet su obilježili sukobi unutar političkog sistema kao podsistema ruskog društvenog sistema. To je sistem, gdje su se inkorporirali i sila i farsa. Glavni sukob dogodio se 1993. godine na relaciji: („demokratski“) predsjednik (Boris Jeljcin) i (nedemokratski) parlament (Predsjednik Jeljcin upotrijebio je silu, pa je možda i pretjerao, poslao je tenkove na parlament – zakonodavna vlast!).¹⁹ Boris Jeljcin, koji je pobijedio na izborima 1991. godine, iako po najvišem pravnom aktu – Ustavu, nije imao pravo na to, krenuo je da raspusti KND i Vrhovni Sovjet, to jest skupštinu. Reakcija iste, bila je smjena Jeljcina i naravno poništenje svih njegovih odluka. Aleksandar Ruckoj, koji je do tada bio potpredsjednik, od strane skupštine imenovan je u v.d. predsjednika. Međutim, Boris Jeljcin kao jak vođa je imao dobru strategiju, koja mu je i omogućila da uspije u svojim intencijama. Odluka skupštine nije ostala na snazi iz razloga što je Jeljcin uspio da raspusti istu (KND i Vrhovni sovjat). Uspio je sa povećanjem ovlašćenja predsjednika i ono najbitnije – održani su prvi parlamentarni izbori, decembra 1993. godine. 22,93 posto glasova, to jest najviše je dobila LDP (Liberalno – demokratska partija – osnovana 1992. godine, vođa – Vladimir V. Žirinovski), Rusija bira – dobila je 15,50 posto birača, KPRF – dobila je 12,3 posto glasova, „Žene Rusije 8,13%, Agrarna stranka Rusije 7,99%, Jabuka 7,86%, Stranka ruskog jedinstva i suglasja 6,76% i Demokratska stranka Rusije 5,52% glasova. Ostale manje stranke dobile su ispod 5% glasova.“²⁰ Podsjetimo, sukob između „de-

¹⁸ Dž. S. Dražek, L. T. Holms, *Post komunistička demokratizacija: politički diskursi u trinaest zemalja*, Istraživačko-analitički centar, GIP Punta, Niš, 2003, str. 90.

¹⁹ S. Darmanović, *Demokratske tranzicije i konsolidacije u Južnoj i Istočnoj Evropi – osnovni modeli* (doktorska disertacija), Pravni fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002 i Dž. S. Dražek, L. T. Holms, *Post komunistička demokratizacija: politički diskursi u trinaest zemalja*, Istraživačko-analitički centar, GIP Punta, Niš, 2003.

²⁰ A. Milardović, *Političke stranke u doba tranzicije i globalizacije*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2006, str. 146.

mokratskog“ predsjednika i nedemokratskog parlamenta imao je za posljedicu i brojne sukobe između pojedinaca, grupa u društvenom sistemu. Bilo je dosta povrijeđenih i nažalost, ubijenih. Nadalje, sukob između predsjednika i parlamenta u ruskom društvu mogao se posmatrati i kao „kritična faza“ stvaranja novog političkog sistema u istom (ruskom društvu). Razvoj političkog sistema, kako navodi Pavlović, bio je u potpunosti zavisen od tog čuvenog, važnog političkog događaja (sukoba). U ruskom društvu, razvio se jedan „jak predsjednički sistem (koji samo eufemistički možemo da nazovemo polupredsjednički). Ne samo da je ova kritična tačka uticala na instituciju jakog predsjednika, već je uticala i na odnose među institucijama: Jeljcin i parlament su neprekidno bili u sukobu tokom 1990-ih godina upravo zato što je ceo sistem uspostavljen kroz sukob te dve institucije.“²¹ (Podvukao: Z.J.)

Analizirajući političko djelovanje predsjednika Borisa Jeljcina i instituciju jakog predsjednika, Linc i Stepan²² lijepo navode: Boris Jeljcin, koji je imao negativan stav prema političkim strankama i bio je ponajviše usredsređen na promjene u ekonomskom sistemu (liberalno tržište) djelovao je u pravcu razvoja ekstremno antiinstitucionalnog, pa i plebiscitarnog stila „prezidencijalizma, koji je Guljermo O'Donel nazvao ‘delegatska demokratija’. Jeljcin se u svojoj borbi protiv parlamenta sasvim približio ovom O'Donelovom opisu, poričući, osim toga, legitimnost zakonodavnom telu i zbog njegovih sovjetskih korena. Ovo je i prećutno mišljenje teoretičara iz oblasti društvenih nauka Ševcove, koja kaže da se „Jeljcin uputio pravcem ‘revolucionarnog liberalizma odozgo’ i bio osoben po tome što je ‘koristio sopstvenu harizmu kako bi personalizovao politički proces, oslanjajući se i na vertikalni sistem predsjedničke moći da bi sprovodio svoju politiku.“²³

„Dezintegracija“ Sovjetskog Saveza početkom devedesetih godina dvedesetog vijeka uzrokovala je ambivalentnost u osjećanjima pojedinaca i grupa u ruskom društvu. Oni su bili nezadovoljni, zbog nestanka jedne velike i moćne sile, ali s druge strane oni su bili i zadovoljni, jer su oslobođeni velikog tereta. Raspad Sovjetskog Saveza je za njih predstavljao jedan novi početak. Međutim, desile su se neke stvari koje na samom početku nisu očekivane. Jeljcin se, kao što smo i istakli, fokusirao na promjene u sferi ekonomije sa ciljem potpunijeg preobražaja statične, planske privrede u liberalnu, dinamičnu privredu. U tom periodu proces liberalizacije cijena, kako roba, tako i usluga, zatim raspadanje proizvodnih kapaciteta, ubrzane privatizacije, koja je praćena skandalima, poput korupcije, pljačke i slično, preobrazile su rusko društvo u društvo ili zemlju koja, po svom privrednom kapa-

²¹ D. Pavlović, prikaz knjige Davora Bobana, *Polupredsjednički sustavi Rusije i Poljske*, str. 106.

²² H. Linc, A. Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998.

²³ *Op. cit.*, str. 498.

citetu pripada Trećem svijetu. Prelaz iz centra u poluperiferiju ili u krajnost, periferiju. Nezaposlenost je rasla, jednostavno – pojedincima i grupama u ruskom društvu bila je jako ugrožena egzistencija. Postojeća vlast, to jest predsjednik Boris Jeljcin vjerovao je da se novi ekonomski sistem, kao podsistem društvenog sistema može „instalirati na isti onaj način na koji se novi softver instalira na kompjuterskom hard disku” (Hedlung, 2005: 274). Ovo optimističko uverenje zasnivalo se na nekritičkom usvajanju neoklasične ekonomske teorije koja je, temeljeći se na veri u svemoć tržišne samoregulacije, početkom devedesetih godina dominirala ekonomskom mišlju: „Prema postulatima neoklasične teorije prelaz u kapitalizam iskazivao je stabilizaciju privrede kao celine, privatizaciju i tržišno formiranje cena... Put u kapitalizam je shvaćen kao čisto tehnički problem.” (Pejović, 2004: 9-10).²⁴

Na parlamentarnim izborima 1995. godine, na kojima je izašlo 66,20 posto birača pobijedila je KPRF (Komunistička partija Ruske Federacije). Osnivač i vođa ove partije bio je dr Genadij Zjuganov. U odnosu na izbore 1993. godine, na kojima je dobila 12,3 posto, na ovim drugim izborima (1995.) dobila je 22,4 posto glasova. Liberalno-demokratska partija (čiji je vođa Vladimir V. Žirinovski), koja je na izborima 1993. osvojila najviše glasova (22,93 posto) ovog puta dobila je 11,17 posto glasova. Slijede: Naš dom Rusija – sa osvojenih 10,13 posto birača i Jabloko – 6,88 posto. 1996. godine, održani su drugi po redu predsjednički izbori, ali u dva kruga. Ono što je razlikovalo ove izbore u odnosu na prethodne (1991. godine) jeste mnogo veći broj kandidata za predsjednika. Izašlo je 75,74 posto birača. Tek u drugom krugu uspio je pobijediti Boris Jeljcin. Dobio je 54,39 posto „u odnosu na Zjuganova, koji je dobio 40,73%” glasova.²⁵ Iako je Jeljcin pobijedio, s druge strane „njegovi protivnici” (KPRF i Zjuganov) su „konstituisali većinu u Dumi.”²⁶

S obzirom da u ruskom društvu pod „vladavinom“ Borisa Jeljcina još uvijek nije postojao onaj pravi stranački sistem, to jest mnoge političke stranke još uvijek nijesu imale „potpuno“ jasan identitet²⁷ sasvim je i bilo logično zašto se nije mogao postići prelaz iz jednog sistema u drugi, bolji sistem (neophodno je bilo započeti treću demokratsku tranziciju). Naročito je potrebno staviti akcenat na to da je Boris Jeljcin, kao što smo i mogli vidjeti, primjenjivao politiku, koju je u esenciji oblikovala nedemokratska, posttotalitarna

²⁴ M. Subotić, *Drugačija Rusija: pogled iz Srbije* u: Potka srpskog identiteta: antizapadnjaštvo, rusofilstvo, tradicionalizam... Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2016, str. 82, 83.

²⁵ A. Milardović, *Političke stranke u doba tranzicije i globalizacije*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2006, str. 146.

²⁶ Dž. S. Dražek, L. T. Holms, *Post komunistička demokratizacija: politički diskursi u trinaest zemalja*, Istraživačko–analitički centar, GIP Punta, Niš, 2003, str. 90.

²⁷ Dž. S. Dražek, L. T. Holms, *Post komunistička demokratizacija: politički diskursi u trinaest zemalja*, Istraživačko–analitički centar, GIP Punta, Niš, 2003.

tradicija. Sasvim je bilo nužno shvatiti ozbiljnost situacije, a naročito s jedne strane da su građani aktivni „posmatrači“, da su prihvatili kretanje ka promjenama i da imaju svoja očekivanja, naročito od toga ako budu participirali na demokratski način, putem slobodnih i poštenih izbora u strukturi vlasti. Dok s druge strane, oni koji su na vlasti u ovom slučaju – Jeljcin, moraju, a pitanje je da li moraju da, ako su već prihvatili pravila „tranzicijske igre“, pa koliko god nedemokratska tradicija oblikovala njihovu svijest, djelovati u pravcu završetka procesa prelaza iz jednog u drugi sistem. Od njih samih (onih koji su na vlasti) zavisi da li će taj „put“ biti lakši ili teži, brži ili duži.

Konačno, Boris Jeljcin je „shvatio“ da se mora djelovati u pravcu završetka procesa demokratske tranzicije – to je trebalo još dosta ranije da se uradi. Ovu fazu u politici Borisa Jeljcina, Darmanović naziva trećom demokratskom tranzicijom u ruskom društvu. Boris Jeljcin uspio je da nametne jedan „super-predsjednički“ ustav. Po ovom ustavu od decembra 1993. godine 20. vijeka odvija se izborni, pa i ukupni politički proces u ruskom društvu.²⁸ Po ustavu je konstituisan polupredsjednički politički sistem, sistem koji, prema Lincu i Stepanu²⁹, može stvarati velike probleme demokratiji. Nadalje, Darmanović³⁰ usvaja i drugačiji naziv ovog tipa sistema, a naročito kada je riječ o postojećem sistemu u ruskom društvu. Govori o „super-predsjedničkom sistemu“. Ovaj sistem „donio je jednu pojavu neuobičajenu za kompetitivne sisteme – *faktičko nasljeđivanje vlasti* odnosno predsjedničkog položaja, koji se dogodio 1999. godine. Čak i način na koji je to učinjeno imao je u sebi nešto od monarhističkog manira. Jeljcin je, izgovarajući se svojim zdravstvenim stanjem i potrebom za promjenama, na gotovo spektakularan način, posljednjeg dana 1999. godine podnio ostavku na predsjednički položaj... pozvao je u Kremlj premijera Vladimira Putina, koga je samo godinu dana ranije imenovao na taj položaj, i simbolično mu predao ključeve od ruskog nuklearnog arsenala... postigao je vojne uspjehe, njegova popularnost je bila na vrhuncu i bilo je jasno da će njegova pobjeda na predstojećim predsjedničkim izborima biti samo formalnost, što se nekoliko mjeseci kasnije obistinilo.“³¹ Na izborima za predsjednika Rusije (2000. godine), na kojima je izašlo 68,65 posto glasača Vladimir Putin je osvojio 53,45 posto glasova, a drugoplasirani dr Genadij Zjuganov 29,48 posto.³² Sasvim je očigledno da je Boris Jeljcin znao koga treba da izabere za nasljednika. Izabrao je Vladi-

²⁸ S. Darmanović, *Demokratske tranzicije i konsolidacije u Južnoj i Istočnoj Evropi – osnovni modeli* (doktorska disertacija), Pravni fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002.

²⁹ H. Linc, A. Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998.

³⁰ S. Darmanović, *Demokratske tranzicije i konsolidacije u Južnoj i Istočnoj Evropi – osnovni modeli* (doktorska disertacija), Pravni fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002.

³¹ *Op. cit.*, str. 135.

³² A. Milardović, *Političke stranke u doba tranzicije i globalizacije*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2006.

mira Putina (po profesiji pravnik, ex oficir KGB-a), koji je postao dominantni svjetski lider. Kao takav postao je predmet brojnih istraživanja, a uticaj koji oni vrši širom svijeta je ogroman.

Rusija je tek sa dolaskom Vladimira Putina na vlast otpočela oblikovanje političke istorije, jer za vrijeme dok je Boris Jeljcin bio predsjednik politička istorija je bila skoro pa u potpunosti zanemarena. Takođe, politički subjekti u Rusiji nijesu uspjeli da se dogovore, pa čak ni oko nekih osnovnih pitanja, a jedno od njih jeste pitanje državnih simbola velike Rusije. Nadalje, postojeći „parlament nije uspio ozakoniti ni himnu ni zastavu Ruske Federacije (Boban i Cipek, 2017: 260).“³³ Ideološki rascjepi bili su uzrok zašto se nije uspjelo, u pravom smislu te riječi, da se unutar političke istorije u Rusiji postignu finalni dogovori. Boris Jeljcin je djelovao je u pravcu apsolutnog prekida sa prošlošću, to jest komunizmom, a sebe je proglasio demokratskim liderom. Čuvenoj Oktobarskoj revoluciji nije dao mjesto u političkoj istoriji, koje zaslužuje, već ju je proglasio tragičnom ili kako kaže Cipek, „nacionalnom tragedijom,“ dok je istinskom revolucijom proglasio, ni manje, ni više no sopstveno „suprotstavljanje komunističkim pučistima“. Ne samo što je Oktobarska revolucija proglašena tragičnom, već je i njena proslava nakon 1991. godine (pokušaj državnog udara od strane „tvrde struje“) strogo zabranjena, jednostavno je ukinuta. Putinova politika istorije podsjeća na samoposlugu, iz razloga što iz nje svako uzima ono što mu se najviše dopada. Protumačene kao faze, koje su doprinijele konstituisanju jake Rusije komunistička i caristička prošlost više nijesu u sukobu. One su se pomirile, a demokratija i tržišna ekonomija se posmatraju kao temelji jake Rusije. Ovo je odlična formula sa kojom Vladimir Putin ubjedljivo pobjeđuje, a „njegova politika povijesti postaje široko prihvaćena. U njoj su zrele nove crte ruskoga nacionalnog identiteta u kojem Oktobarska revolucija više nema središnje mjesto.“³⁴

Linc i Stepan³⁵ navode bitne osobine demokratske tranzicije, a s tim i prednosti i nedostatke polupredsjedničkog sistema u Rusiji:

- Ono što je u najvećoj mjeri iskomplikovalo proces demokratske tranzicije u ruskom društvu bilo je paralelno postojanje starih institucija, koje su nedemokratskog karaktera i novog, da kažemo i nejasno određenog tipa predsjedništva.
- Postojanje predsjedništva, kao institucije u ruskom društvu „s Jeljcinom koji je dobio demokratsku legitimaciju na izborima juna 1991. godine, po-

³³ T. Cipek, *Ruske političke povijesti i Oktobarska revolucija* u: Politička misao: časopis za politologiju, Vol. 55, No. 3–2018, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta, Zagreb.

³⁴ *Op. cit.*, str. 141.

³⁵ H. Linc, A. Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998. str. 500-503.

krenulo je dinamiku dvostruke legitimnosti predsjedničkog režima koji koegzistira sa zakonodavnim telom, koje je takođe demokratski legitimisano i koje ima svoj sopstveni mandat. Ovaj klasični problem dvostruke legitimnosti bio je u slučaju Rusije dalje komplikovan nepostojanjem ustava kojim bi se jasno definisala ovlašćenja i uloge različitih aktera.³⁶

- Dosta specifična tradicija sovjeta, koja je sadržana u dobro poznatom izrazu „sva vlast sovjeta“ jedan je od zajedničkih strukturalnih problema kako predsjedničkih tako i polupredsjedničkih sistema. Ovaj poznati izraz se, prevashodno odnosi na to „da zakonodavno telo i njegov predsjednik raspolažu izvanrednim ovlašćenjima, koja su u suštini inkompatibilna sa modelom zasnovanim na načelu podele vlasti.“³⁷
- Zamjenici predsjednika sa različitim političkim pogledima (dakle, ne istim), a koje su prihvatili i Mihail S. Gorbačov i Boris Jeljcin na kraju su participirali u podršci, koja se odnosila na konspiraciju i protiv nekadašnjeg vođe Sovjetskog Saveza Mihaila S. Gorbačova i protiv predsjednika Borisa Jeljcina. Vladimir Putin je, za sada, izuzetak.
- Predsjedničko-parlamentarni tip sistema najnestabilniji je tip polupredsjedničkog političkog sistema, navodi se u analizi M. Šugarta. Prema ovom autoru, „ako se ustavom dozvoljava da i parlamentarna većina i predsjednik, delujući unilateralno, raspuste kabinet ministra, onda nema institucionalno definisane vlasti nad kabinetom, pa je konflikt između izvršne i zakonodavne vlasti sasvim moguć... Ova institucionalna šema radala je nestabilnost kad god je bila korišćena... a najgori primer u tom pogledu je Vajmar.“³⁸ Linc i Stepan navode da je ovaj model, koji je dosta rizičan prihvaćen u svim društvima koja su nekada pripadala velikom SSSR-u.
- Predsjednički i snažni polupredsjednički sistem, ukoliko ne postoji partijski sistem, koji je dobro ukorijenjen nemaju neki značajan uticaj na stvaranje i širenje političkih partija. Svaki predsjednik želi da bude nadređen i da se ne poistovjećuje sa političkim partijama. Poseban primjer jeste ruski predsjednik Boris Jeljcin, koji nije htio da od saveza Demokratska Rusija napravi političku partiju, već je samo iskoristio u smislu što mu je davala podršku, koja mu je bila neophodna, da bi pobijedio na predsjedničkim izborima, iako se Mihail S. Gorbačov protivio njegovom kandidovanju. Kad je riječ o Vladimiru Putinu – njega je izabrao Jeljcin i, na kraju dobro je birao. „Putinizacija“ je postala politički fenomen.

U mnogim postsovjetskim društvima imali smo primjer zaoštrenih odnosa između predsjednika i parlamenta, tako da rusko društvo, mada mora-

³⁶ *Op. cit.*, str. 500.

³⁷ *Op. cit.*, str. 500-501.

³⁸ Mattxew Shugart u: H. Linc, A. Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998, str. 501.

mo priznati da jeste posebno – predsjednik šalje tenkove na parlament, nije jedino. Imamo primjere, gdje pojedini predsjednici da bi ostali na istoj poziciji raspuštaju skupštinu i slično.³⁹

Na osnovu svih ovih navedenih osobina može se vidjeti koliko je kompleksan polupredsjednički sistem u ruskom društvu, koji su to njegovi nedostaci i koliko je posttotalitarna tradicija uticala na esencijalno oblikovanje sistema i, ne samo u ruskom društvu, nego i u ostalim društvima, koja su nastala raspadom Sovjetskog Saveza. Ove osobine mogu značajno da prave probleme demokratiji. Postojanost institucija, koje će biti autonomne, imati svoje funkcije i koje će biti ispunjene demokratskim sadržajem od kardinalne su relevantnosti za svaki uspješni demokratski proces. Nepostojanost demokratskih institucija koči razvoj na individualnom, a time i na širem planu.

U periodu od 1995. do 1999. godine, ruski političari više su bili posvećeni ostvarivanju diferenciranih ciljeva, interesa i potreba putem „manipulisanja ustavnim strukturama“,⁴⁰ nego samim „ustavnim sredstvima“. Naizgled, uspješni pojedinci koji se bave politikom više su bili obmanjivači naroda, zajednici građana su davali lažne nade, a u političkom sistemu Jabuka i Komunistička partija Ruske Federacije, koja je nosila i naziv Liberalni Demokrati (ironičan naziv) po opštem priznanju (krajem 1990-ih i početkom 2000-ih) postale su glavne snage. S druge strane, stoji činjenica da druge političke stranke (njih tri), koje su participirale na parlamentarnim izborima (decembar 1999.) nijesu bile starije više od pola godine (dakle, bile su mlade političke stranke sa „neučvršćenim identitetom“). U pitanju su sljedeće političke stranke, koje su počele da dominiraju ruskim parlamentom: Politička stranka, koja je oformljena septembra mjeseca 1999. godine – Jedinstvo; politička stranka, koja je formirana avgusta mjeseca 1999. godine – Otadžbina – Sva Rusija i liberalna politička stranka, koja je formirana takođe avgusta mjeseca 1999. godine – Unija desnih snaga (dominantni lider – Nikita Beljk). Na parlamentarnim izborima 1999. godine, izašlo je 66,67 posto birača. Ponovo je pobijedila KPRF. Dobila je (više nego na izborima 1995. godine) 24,30 posto.⁴¹ I parlamentarni (1999.) i predsjednički izbori (2000. godine) bili su „slobodni i poštteni u razumnim okvirima.“⁴²

³⁹ H. Linc, A. Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998, str. 502.

⁴⁰ Dž. S. Drajzek, L. T. Holms, *Post komunistička demokratizacija: politički diskursi u trinaest zemalja*, Istraživačko–analitički centar, GIP Punta, Niš, 2003, str. 90.

⁴¹ A. Milardović, *Političke stranke u doba tranzicije i globalizacije*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2006.

⁴² Dž. S. Drajzek, L. T. Holms, *Post komunistička demokratizacija: politički diskursi u trinaest zemalja*, Istraživačko–analitički centar, GIP Punta, Niš, 2003, str. 91.

Nakon održavanja parlamentarnih izbora 1993. godine i predsjedničkih izbora 1996. godine, na kojima je pobijedio Boris Jeljcin,⁴³ a naročito nakon održavanja parlamentarnih izbora 1999. godine i predsjedničkih izbora 2000. godine, na kojima je pobijedio Vladimir Putin okončana je duga demokratska tranzicija u ruskom društvu. "Postignuta je saglasnost o političkim postupcima za dolaženje do jedne izabrane vlade... Vlada dolazi na vlast neposredno na osnovu slobodnih i sveopštih izbora." Ona „ima faktičku vlast da stvara novu politiku“, a „izvršna, zakonodavna i sudska vlast koju je stvorila nova demokratija ne mora de jure da deli vlast sa drugim organima.“⁴⁴

2003. godine, održani su četvrti parlamentarni izbori u ruskom društvu. Izašlo je 55,9 posto birača. To je manje u odnosu i na treće i na druge parlamentarne izbore. *Jedina Rusija* je pobijedila, to jest ta politička partija uspjela je osvojiti 37,7 posto birača. KPRF – osvojila je 12,6 posto glasova, „Liberalno–demokratska partija Rusije 11,5%, Domovina–Narodno patriotski savez 9%“⁴⁵ i, posljednja je politička stranka Jabloko (Jabuka) – dobila je 4,2 posto glasova na izborima.

Jako vođstvo, koje postoji u ruskom društvu (prvo snažno vođstvo Borisa Jeljcina, zatim Vladimira Putina) i koje je dosta specifično, ne mora se izjednačavati sa diktatorskom vladavinom, iz razloga što su takve vođe, činjenica je, uvijek bile spremne da participiraju na slobodnim i poštenim izborima i ne guše sredstva javnog informisanja (na primjer: televiziju, radio i slično). Danas su jake vođe veoma poželjne, naročito u onim društvima koja se nalaze u fazi demokratske tranzicije, u kojima postoji esencijalna potreba i interes da se pojedini segmenti društva, naročito ekonomija u potpunosti stabilizuju, da se sistem položaja i odnosa stabilizuje, da se smanje sukobi ili da iz mreže društvenih odnosa ispadnu zaoštreni odnosi između pojedinaca, zatim da se smanje tenzije između individua, skupina i političkih stranaka, koje imaju političke poglede, koji su dosta različiti i na kraju da se promjena Ustava, kao najvišeg pravnog akta znatno olakša, čime bi se podijelila i istovremeno konsolidovala vlast na relaciji: izvršna vlast (Vlada) – zakonodavna vlast (Parlament). Odličan primjer postojanja izuzetno jakog „vođe“ jeste južnoevropsko špansko društvo, koje je uspješno i brzo završilo proces demokratske tranzicije i konsolidacije.⁴⁶ To je pozitivna uloga Huana Karlosa (kralja) u procesu demokratske tranzicije u drugoj polovini 1970-ih godina 20. vijeka.

⁴³ S. Darmanović, *Demokratske tranzicije i konsolidacije u Južnoj i Istočnoj Evropi – osnovni modeli* (doktorska disertacija), Pravni fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002.

⁴⁴ H. Linc, A. Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998, str. 15.

⁴⁵ A. Milardović, *Političke stranke u doba tranzicije i globalizacije*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2006, str. 146.

⁴⁶ Dž. S. Drajzek, L. T. Holms, *Post komunistička demokratizacija: politički diskursi u trinaest zemalja*, Istraživačko–analitički centar, GIP Punta, Niš, 2003.

Poslije odlaska Borisa Jeljcina sa vlasti i dolaskom Vladimira Putina na vlast u ruskom društvu, zalaganja za tržišnu privredu nijesu izbljedila, na protiv, zauzela su bitno mjesto u samim programskim nastupima predsjednika Vladimira Putina. Ovaj lider distancirao se od devedesetih godina 20. vijeka, a distancirao se tako što se usresredio na afirmaciju značaja, značenja i smisla položaja i uloge države u svjetskom sistemu. Na visoke pozicije u politici postavio je provjerene pojedince, njegove dugogodišnje bliže saradnike, a eliminisao je one mutne, koji mu mogu napraviti štetu. Nadalje, on je svoje potencijalne konkurente, koji predstavljaju opasnost u potpunosti izolovao. To je ono što je obilježilo period od 2000. do 2008. godine. Vladimir Putin bio je glavni. Niko od pripadnika političke elite nije imao uticaj kakav je on imao. Djelovao je u pravcu utvrđivanja položaja predominantnog političkog aktera u cjelokupnoj politici velike Rusije. Za njega su država, apsolutno sve njene institucije i strukture najbitnije u svakodnevnom životu, one su garancija prosperiteta. Današnja velika Rusija ima višestranački sistem, relativno slobodne i poštene izbore, organe, koji su nastali kao posljedica tih izbora, izvršnoj, zakonodavnoj i sudskoj vlasti garantuje se samostalnost, zaštita od bilo kakvog uticaja na njih. Politički sistem u ruskom društvu, barem do protesta u periodu od 2011. do 2012. godine, može se odrediti kao „izborna demokratija.”⁴⁷

Takođe, uspostavljena je kontrola nad energetskim sektorom, koji su ranije strogo kontrolisali oligarsi. Uspostavljanjem kontrole u esenciji je ojačana uloga ruskog društva na širem međunarodnom nivou. Oligarsi, koji nijesu htjeli da se prilagode novim, donesenim pravilima od strane nove vlasti sankcionisani su ili su protjerani iz Rusije, dok su oni koji su se prilagodili uspjeli da opstanu.

Izučavajući, diskurse demokratske tranzicije u ruskom društvu—„obuzdana demokratija, reakcionarni antiliberalizam i autoritarni razvoj” —Dražek i Holms⁴⁸ ističu da svi diskursi „pate,” zbog nepostojanja odnosa povjerenja i neprisustva većeg angažovanja građana u Rusiji. Vladimir Putin, kao snažan vođa veoma je interesantan za sva tri pomenuta diskursa demokratske tranzicije. Za one pojedince i grupe, koje eksplicitno tvrde da ne postoji način da rusko društvo počne sa konsolidacijom demokratije „pod vođstvom bivšeg oficira KGB-a i šefa organizacije koja je nasledila KGB na nivou Rusije, ukazali bi na to da je Hruščov nekada bio vodeći član Staljinovog politbiroa, pa je, ipak, osudio greške i zlodela prethodnog lidera. Ovo otkriva da, u Rusiji bar, vođe mogu promeniti svoje boje. Putin je, takođe, bio zamenik veoma liberalnog gradonačelnika Petrograda, Anatolija Sobčaka.”⁴⁹

⁴⁷ M. Subotić, *Drugačija Rusija: pogled iz Srbije* u: Potka srpskog identiteta: antizapadnjaštvo, rusofilstvo, tradicionalizam... Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2016, str. 86.

⁴⁸ Dž. S. Dražek, L. T. Holms, *Post komunistička demokratizacija: politički diskursi u trinaest zemalja*, Istraživačko—analitički centar, GIP Punta, Niš, 2003, str. 91-98.

⁴⁹ *Op. cit.*, str. 102-103.

Zaključak

Demokratska tranzicija u ruskom društvu je završena, a demokratska konsolidacija može biti okončana, ali pod jednim osnovnim uslovom: da *jaki* predsjednički sistem, na čelu sa Vladimirom Putinom svoje intencije za diktaturu prava usmjeri na kompaktnu vladavinu demokratskih zakona (vladavina prava) i apsolutno poštovanje istih, a ne u „vladavinu prinudnih državnih posrednika.”⁵⁰ Takođe, jako vođstvo (to jest Vladimir Putin) i demokratija sa svim onim što ona podrazumijeva moraju biti apsolutno saglasni, a kriza identiteta i individualnog i kolektivnog mogla bi da se u potpunosti prevaziđe i da bude zaboravljena, ako izvršna i zakonodavna vlast budu snažno djelovale u pravcu postizanja potpune ekonomske stabilizacije u ruskom društvu.

Istina je da svi moćni lideri teže da uspostave apsolutnu kontrolu u društvu, a da bi je uspostavili nužan uslov jeste da budu strogi, kako prema svojim saradnicima, tako i šire. S druge strane, postavlja se pitanje da li to demokratija podrazumijeva? Ako je umjereno, onda da, a ako se ide u krajnost – onda se dovode u pitanje ljudska prava. A ljudska prava su jedan od najvažnijih elemenata u hijerarhiji demokratskih zakona. Mada, kada je u pitanju vlast, čini se da je sve dozvoljeno, jer opšte je poznato da cilj opravdava sredstvo.

Literatura

- ALMOND G., VERBA S. *Civilna kultura*, CID, Podgorica, 2000.
- BOBIO N., *Budućnost demokratije– Odabrana pravila igre*, Filip Višnjić, Beograd, 1990.
- BOBAN D., *Ustavni modeli polupredsjedničkih sustava vlasti u Rusiji i Poljskoj* u: *Anali Hrvatskog politološkog društva*, Hrvatsko politološko društvo, Zagreb, 2007.
- BEREND I., *Centralna i Istočna Evropa – 1944-1993: Iz periferije zaobilaznim putem nazad u periferiju*, CID, Podgorica, 2001.
- CIPEK T., *Poredak, konstitucionalizam, demokracija* u: *Anali Hrvatskog politološkog društva*, Hrvatsko politološko društvo, Zagreb.
- CIPEK T., *Ruske političke povijesti i Oktobarska revolucija* u: *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol. 55, No. 3–2018. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta, Zagreb.
- ČUPIĆ Č., *Politika i poziv*, Udruženje za političke nauke Jugoslavije, Čigoja štampa, Beograd, 2002.

⁵⁰ Dž. S. Drajzek, L. T. Holms, *Post komunistička demokratizacija: politički diskursi u trinaest zemalja*, Istraživačko–analitički centar, GIP Punta, Niš, 2003, str. 103.

- ČUPIĆ Č., *Politika i zlo*, Čigoja štampa, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2001.
- ČUPIĆ Č., *Politika i odgovornost*, Udruženje za političke nauke Srbije, Čigoja štampa, Beograd, 2010.
- ČULAR G., *Uloga političkih stranaka u procesu demokratske konsolidacije – Hrvatska u komparativnoj perspektivi* (doktorska disertacija), Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2004.
- DAL R., *Demokratija i njeni kritičari*, CID, Podgorica, 1999.
- DARMANOVIĆ S., *Demokratske tranzicije i konsolidacije u Južnoj i Istočnoj Evropi – osnovni modeli* (doktorska disertacija), Pravni fakultet, Podgorica, 2002.
- DRAJZEK S. DŽ., HOLMS T. L., *Post komunistička demokratizacija: politički diskursi u trinaest zemalja*, Istraživačko–analitički centar, GIP Punta, Niš, 2003.
- ĐUKANOVIĆ B., BEŠIĆ M., *Svjedoci vrijednosti: preobražaj društvene svijesti u Crnoj Gori*, CID – SoCen, Podgorica, 2000.
- GOLUBOVIĆ Z., *Stranputice demokratizacije u postsocijalizmu*, Beogradski krug – Biblioteka krug, Beograd, 2002.
- HANTINGTON P. S., *Treći talas: demokratizacija na izmaku dvadesetog veka*, Politička kultura, CID, Zagreb, Podgorica, 2004.
- JOVIĆ D., *Problems of Early Post-Communist Transition Theory: From Transition from to Transition to u: Politička misao: časopis za politologiju*, Vol 47, No. 5–2010, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta, Zagreb.
- JOVOVIĆ, Z., *Democratic Transition and Consolidation in Spain, Portugal and Greece* in: Bulgarian Historical Review, pp. 116 -144, No. 1-2025, Institute for Historical Studies, Bulgaria, 2025.
- KASAPOVIĆ M., *Komparativna istraživanja polupredsjedničkih sustava u Srednjoj i Istočnoj Europi: problemi koncepcijske rastezljivosti, selekcijske pristrasnosti, tipologiziranja i denominiranja* u: *Anali Hrvatskog politološkog društva*, Hrvatsko politološko društvo, Zagreb, 2007.
- LINC H., STEPAN A., *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998.
- LIKPEK A., *Tranzicija u Rusiji: promene i izazovi* u: *Tranzicija*, Vol 14, No. 29 – 2012.
- MILARDOVIĆ A., *Političke stranke u doba tranzicije i globalizacije*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2006.
- ORLOVIĆ S., *Političke partije i moć*, Jugoslovensko udruženje za političke nauke, Čigoja štampa, Beograd, 2002.
- ORLOVIĆ S., *Konsolidacija demokratije u Sloveniji i Srbiji – uporedna analiza* u: *Politički život: časopis za analizu politike*, br. 3 – 2011, Fakultet političkih nauka, Centar za demokratiju, Službeni glasnik, Beograd.
- PAVLOVIĆ D., *Prikaz knjige autora Davora Bobana: Polupredsjednički sustavi Rusije i Poljske*.
- PAVLOVIĆ V., STOJILJKOVIĆ Z., *Savremena država: struktura i socijalne funkcije*, Konrad Adenauer Stiftung, Fakultet političkih nauka, Centar za demokratiju, Beograd, 2010.

PUHOVSKI Ž., *Politički pluralizam bez socijalnog utemeljenja* u: *Slaba društva i nevolje sa pluralizmom*, pr. Dvornik i Horvat, Fondacija Heinrich Boll, Zagreb, 2005.

SUBOTIĆ M., *Drugačija Rusija: pogled iz Srbije* u: *Potka srpskog identiteta: antizapadnjaštvo, rusofilstvo, tradicionalizam...* Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2016.

VUČIĆEVIĆ D., *Uloga političkih partija u procesu konsolidacije demokratije u Srbiji* u: *Politička revija*, br. 3–2012, Institut za političke studije, Beograd.

VASOVIĆ V., *Nova raskršća postkomunističke demokratije* u: *Postkomunizam i demokratske promene: demokratska rekonstrukcija države i političkog sistema* (priredili: Vasović, Pavlović), Jugoslovensko udruženje za političke nauke, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002.

VIDOJEVIĆ Z., *Tranzicija, restauracija i neototalitarizam*, Institut društvenih nauka, Centar za sociološka istraživanja, Beograd, 1997.

VIDOJEVIĆ Z., *Pretpostavke i izgledi demokratije u Istočno-evropskim zemljama* u: *Procesi demokratizacije u zemljama tranzicije*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2

Zoran R. JOVOVIĆ

DEMOKRATSKA TRANZICIJA U RUSIJI (SSSR)

Summary

The democratic transition in Russian society is over, and democratic consolidation can be completed, but under one basic condition: that the strong presidential system, headed by Vladimir Putin, directs its intentions for the dictatorship of law to the compact rule of democratic laws (the rule of law) and absolute respect for them, and not to the „rule of coercive state intermediaries.” Also, strong leadership (that is, Vladimir Putin) and democracy with all that it implies must be absolutely in agreement, and the crisis of identity, both individual and collective, could be completely overcome and forgotten, if the executive and legislative powers act strongly in the direction of achieving complete economic stabilization in Russian society.

It is true that all powerful leaders strive to establish absolute control in society, and in order to establish it, a necessary condition is to be strict, both towards their associates and beyond. On the other hand, the question arises whether democracy implies this? If it is moderate, then yes, and if it goes to the extreme - then human rights are called into question. And human rights are one of the most important elements in the hierarchy of democratic laws. Although, when it comes to power, it seems to us that everything is allowed, because it is common knowledge that the end justifies the means.